

Українські ВНЗ можуть отримувати додаткові фінансові надходження за рахунок ефективного використання ВЕБ-технологій, дистанційного навчання та організації різноманітних форм дистанційної освіти.

Література

1. Doane D. Profit Centers in Service to the Academic Core, For-Profit Universities / D. Doane, B. Pusser. – NY: State University of New York Press, 2006. – 212 p.
2. Blumenstyk G. For-profit colleges attract a gold rush of investors. Chronicles of Higher Education / G. Blumenstyk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chronicle.com/weekly/v49/i27/27a02501.htm>.
3. Pusser B. Public purpose and private enterprise: The contemporary organization of postsecondary education / B. Pusser, D. Doane // Change. – 2001. – № 33(5). – P. 19–22.
4. <http://www.cdiponline.org/index.cfm?fuseaction=whatis&pg=3>.
5. Senecal R. H. National University Extension Association, Division of Community Development, new dimensions in community development / R. Senecal, H. Smith // Conference proceedings Albuquerque. – 1966. – №5. – P.10–15.
6. Fisher S. The Market for Higher Education at a Distance / Fisher S. – NY: State University of New York Press, 2006. – 212 p.
7. Carr S. Rich in Cash and Prestige, UNext Struggles in Its Search for Sales / S. Carr [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chronicle.com/free/v47/i34/34a03301.htm>.

УДК 338.46:37

О. А. Картюк

Житомирський державний університет імені Івана Франка

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ НЕЮ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Досліджено основні способи державної та позабюджетної підтримки студентів за кордоном, проведено порівняльний аналіз переваг та недоліків їх реалізації. Обґрунтовано шляхи вдосконалення системи управління вищою освітою в Україні через упровадження альтернативних джерел фінансування.

Ключові слова: стимулювання, управління, спосіб державної матеріальної підтримки студента, грант, стипендія, податковий освітній кредит, освітня субсидія, освітній ваучер.

Исследованы основные способы государственной и внебюджетной поддержки студентов за рубежом, проведён сравнительный анализ преимуществ и недостатков их реализации. Обоснованы направления усовершенствования системы управления

© *О. А. Картюк, 2009*

высшим образованием в Украине с помощью внедрения альтернативных источников финансирования.

Ключевые слова: стимулирование, управление, способ государственной материальной поддержки студента, грант, стипендия, налоговый образовательный кредит, образовательная субсидия, образовательный ваучер.

The main methods of governmental and outgovernmental economic supporting of students in other countries are researched, the comparative analyses of advantages and lacks of its inculcating. It is substantiated the direction of the improvement of control system of higher education in Ukraine with the aid of the introduction of the alternative sources of funds.

Keywords: stimulation, control, the method of the state material support of student, Grant, allowance, tax educational credit, educational subsidy, educational voucher.

Такі явища, як збільшення кількості студентів, масовізація вищої освіти, вимагають від провідних країн світу введення повної або часткової оплати за навчання. Проте перехід на систему платного навчання в європейських країнах став можливий лише за умови паралельного запровадження різноманітних програм матеріальної підтримки студентів, що не лише заохочує до навчання, але й зберігає принцип доступності освіти, визначений Законом України „Про освіту” та Болонською декларацією.

Актуальність дослідження способів державної підтримки студентів за кордоном обумовлена необхідністю пошуку нових позабюджетних джерел фінансування вищої освіти в Україні.

Проблемам фінансування вищої освіти присвячено низку робіт зарубіжних і вітчизняних авторів. Зокрема, питанню державної підтримки студентів за кордоном приділяли увагу Н. Барр, Г. Джонсон, Л. Леслі, К. Салерно, Дж. Тілак, Х.Г. Хофман. Серед вітчизняних та російських науковців, які в своїх публікаціях досліджували нові моделі та джерела фінансування вищої освіти, способи їх адаптації до економічних умов країн, що розвиваються, слід відзначити Й.М. Бескид, С.А. Белякова, В.С. Вахштайна, Л.М. Добровольську, Б.В. Желєзова, І.С. Каленюк, І.І. Кичко, Т.Л. Клячко, В.І. Куценко, Р. Патору, А.Я. Рубінштейна, Б.Л. Рудника, В. П. Щетініна, М.М. Юдкевича, Л.І. Якобсона.

На основі досвіду розвинених країн необхідно обґрунтувати шляхи вдосконалення системи управління освітою, розробити альтернативні джерела фінансування вищої освіти, а також проаналізувати способи державної підтримки студентів, адаптованих до перехідного етапу розвитку економіки України.

Основний бюджет на розвиток освіти в західноєвропейських країнах складається із державного та місцевого бюджетів [1]. Загальні (державні та приватні) витрати на вищу освіту в країнах ЄС в середньому становлять 1,3% ВВП. Державні видатки на освіту дорівнюють 12,7% від загальних державних видатків. За цими показниками країни ЄС відрізняються: скажімо, в Чехії, Німеччині, Люксембурзі, Словаччині державні видатки нижчі 10%, у Мексиці – 24%. Найбільш стрімке зростання державних видатків у 1995 та 2005 рр. спостерігалось у Данії, Швеції, Мексиці [2].

Наводимо динаміку витатків держави на утримання одного студента на рік за кордоном (рис.).

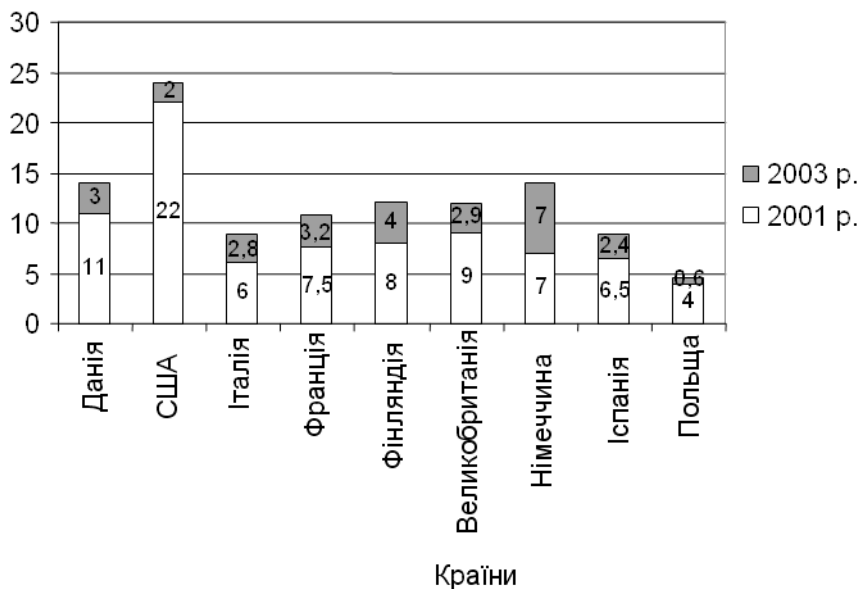

Рисунок. Динаміка державних витатків на утримання одного студента за кордоном у 2001, 2003 рр., тис. у. од./рік*

*Джерело: <http://stats.oecd.org>

Незважаючи на те, що нині в Європі більшими темпами розвивається фінансування освіти із приватних джерел, державне фінансування залишається одним із пріоритетів соціально-економічної політики більшості європейських країн [2]. Наприклад, у Німеччині, Австрії та Італії пропорція державних витатків на вищу освіту та приватних джерел фінансування, включаючи індивідуальну оплату споживачів, 2003 року становила 90:10, у Великобританії, Португалії та Фінляндії – 80:20, Данії, Швеції та Ірландії – 70:30, США – 50:50 [3].

Таким чином, незважаючи на тенденцію до фінансової незалежності, частка державних засобів у бюджетах більшості європейських країн зберігається на рівні близько 70% [2]. Такого ж курсу необхідно дотримуватись і в Україні.

Проте, відповідно до світових тенденцій, зростання обсягів залучення приватних коштів в освіту, підняття рівня оплати у більшості європейських університетів вимагає розробки дієвої державної політики у сфері матеріальної підтримки студентів.

За оцінками експертів, у міжнародній практиці вищої освіти існує декілька тисяч різноманітних способів матеріальної підтримки студентів, включаючи пільговий освітній кредит (Австралія та Великобританія), стипендії та гранти (Франція, Німеччина, США), субсидії на житло під час навчання (Великобританія)

та ін. Сьогодні можна виділити два протилежні підходи до оплати навчання в європейських моделях [2].

Перший – надання державою субсидії виробникам освітніх послуг: держава оплачує вартість навчання вищим навчальним закладам, а студентам надає стипендії або гранти на період навчання (Норвегія, Швеція, Ірландія, Німеччина). Другий – надання трансфертів споживачам освітніх послуг – передбачає, що студент самостійно оплачує своє навчання, проте він має право отримати за сприянням держави або грант (Голландія), або довгостроковий кредит, податковий кредит, субсидію і т.д. (США, Великобританія). За умови отримання гранта, навчання, по суті, залишається безкоштовним для студента [2].

Розглянемо більш детально переваги та недоліки наведених підходів.

Згідно з першим підходом, наприклад, у Швеції всі навчальні заклади, що належать до системи державної (громадської) освіти, повністю або частково фінансуються із державного та місцевого бюджетів, навчання у них безкоштовне [4]. Державні ВНЗ Австрії повністю фінансуються за рахунок державного бюджету. У Греції фінансування ВНЗ у повному обсязі здійснюється за рахунок державних коштів та виключається можливість фінансування за рахунок плати за навчання зі сторони студентів. У цілому державна допомога студентам на покриття витрат на вищу освіту надається у Швеції – 90% усіх витрат, Фінляндії та Нідерландах – 60%.

Основною формою фінансування ВНЗ у цих країнах залишаються *блок-гранти*, що включають як поточні адміністративні витрати, так і витрати на дослідницьку діяльність, амортизацію та оновлення основних фондів. Що стосується витрат на навчання, то вони в деяких країнах включаються в блок-гранти, виходячи із погоджених із керівництвом країни квот, іноді на основі даних за попередні роки – так зване рекурентне фінансування. При цьому в окремих випадках використовуються понижуючі або підвищуючі коефіцієнти оплати за навчання залежно від його якості. Блок-гранти, як правило, виділяються на декілька років та допускають досить широкі можливості перерозподілу коштів усередині кожної статті. Тим не менше, за останні роки відбувається скорочення обсягів фінансування досліджень по блок-грантах на користь цільових грантів або субсидій, які розподіляються на конкурсній основі та допускають значно меншу порівняно з блок-грантами свободу внутрішнього перерозподілу [2].

Такий підхід притаманний країнам із високим економічним розвитком, в яких усі соціальні гарантії покладаються на державу (наприклад, економіка Швеції побудована на принципах чистого соціалізму, головним пріоритетом якої є державна власність).

Відповідно до другого підходу, студент самостійно оплачує своє навчання, проте він має право отримати за сприянням держави грант, довгостроковий кредит, освітній податковий кредит, субсидію.

Зупинимось більш детально на системі надання кредитів у зарубіжних країнах. *Податкові кредити* дуже поширені в США (кредит “Надія” і “Довічний навчальний кредит”) [4]. Головна особливість податкового навчального кредиту полягає в тому, що його сума вираховується безпосередньо із суми федерального податку на дохід за принципом “долар за долар”. Тобто студент самостійно оплачує вартість свого навчання, а отримавши роботу, держава частково компенсує йому витрати, зменшивши

суму податку з доходу. Гранична сума кредиту визначається законодавчо. Чим вищий дохід студента, тим менший кредит він може отримати.

Така пільга заощаджує платникові податків більшу суму коштів, ніж вирахування, які зменшують дохід до оподаткування (як, наприклад у Великобританії, коли відсоток за кредитом утримується із нарахованої заробітної плати).

Позитивною характеристикою такого підходу до освітнього кредитування є те, що він не спричиняє приховування реальної заробітної плати.

Паралельно з цією схемою в США широко застосовується і система *відстроченої змінної оплати* (іншими словами, *авансова оплата*) за навчання, аналог якої застосовується і в Україні. Схема передбачає фінансування ВНЗ частково за рахунок податків (державне фінансування) і частково за рахунок плати за навчання, яка вноситься студентами протягом періоду навчання. Позитивним у цій схемі є те, що плата за навчання надає університетам більше коштів для поточної діяльності, підвищення якості навчання і є єдиним можливим варіантом в умовах державного недофінансування ВНЗ. Проте недоліком схеми є недоступність вищої освіти для малозабезпечених сімей.

Така ж система фінансування ВНЗ зберігалась і у Великобританії до 1998 р., яка, крім того, передбачала встановлення єдиної плати за навчання у всіх університетах, характеризувалась відсутністю системи студентських позик на освіту та авансовою оплатою за навчання. З 1998 по 2004 рік у Великобританії із новою реформою було запроваджено позику на освіту, проте в дійсності через низку причин вона функціонувала як авансовий збір і не покривала всіх необхідних витрат на навчання. У 2004 році введено *позику на освіту, яка обумовлюється доходом* (розмір якої становить до 3 тис. фунтів стерлінгів на рік). Тобто, чим вищий дохід випускника (студента), тим більше сплачується з нього в рахунок погашення позики. Крім того, було скасовано єдину оплату за навчання в університетах. За умовами реформи 2004 р. студенти повинні будуть сплачувати 9% від власного доходу (заробітної плати, якщо її розмір перевищує 15 тис. фунтів стерлінгів на рік) і паралельно із прибутковим податком та соціальними внесками сплачувати спеціальне утримання аж до моменту погашення позики. Якщо заробітна плата не досягає 15 тис. ф. с., позики, які не погашені протягом 25 років, будуть списуватись. А вчителям, які мають дефіцитні спеціальності, забезпечується списання 10% позики за кожний рік, відпрацьований у державній сфері [5].

Звичайно, така схема можлива лише за умови високої національної культури, економічного розвитку та громадянської свідомості, проте в Україні вона спричинить лише тінізацію заробітної плати.

У таких країнах, як Австралія, Великобританія, Нова Зеландія, Франція, широко розповсюджене *банківське кредитування навчання* [6]. Наприклад, у Франції студентські кредити надаються під річні 7–9%. Строк повернення – 9–10 років із відстрочкою початку виплат на 4–5 років після закінчення ВНЗ [7].

У більшості європейських країнах існує система так званих *пільгових кредитів*, яка передбачає надання безвідсоткового кредиту: круглим сиротам, вихованцям будинків-інтернатів та інвалідам дитинства 1 та 2 групи; студентам із малозабезпечених сімей – з погашенням 50% від нарахованої суми відсоткових платежів за кредит із коштів Державного фонду сприяння зайнятості.

Правила надання кредитів суттєво відрізняються по країнах. В одних їх надання пов'язано із матеріальним становищем сім'ї (Німеччина, Нідерланди), в інших – кредити надаються всім, хто по них звертається (Данія, Швеція, Великобританія). В останні роки всі країни, які надають підтримку студентам (у вигляді грантів або кредитів), пов'язують її отримання із академічною успішністю, що перетворює їх в один із стимулів підвищення якості отриманої студентом освіти. Рівень цих вимог різний. Наприклад, Великобританія та Данія вимагають, щоб студент просто активно ставився до навчання, у Норвегії необхідно здати іспити відповідно до плану. У Швеції студенти повинні здавати щонайменше 75% іспитів у визначений час, у Німеччині вважають, що студент повинен отримати диплом у нормативні строки [8].

Багато країн, включаючи Австралію та Великобританію, пропонують позики за нульовою відсотковою ставкою, тобто надають *єдину відсоткову субсидію*. Проте така політика не досягає жодної бажаної цілі – ця субсидія є надзвичайно дорогою, а отримане в результаті значне скорочення коштів несприятливо впливає як на якість освіти, так і її доступність [5].

Сьогодні широко обговорюється проблема *стипендіального забезпечення* із позабюджетних джерел. Окремі підприємства готові брати участь у фінансуванні підготовки спеціалістів з вищою освітою. Стипендія із позабюджетних джерел фінансування може забезпечити потребу підприємств у кваліфікованих кадрах, підготовку кадрів на межі існуючих спеціальностей, спеціалізації у певній сфері діяльності.

Наприклад, у США стипендії різних видів видають й університети, але в більшості випадків отримані кошти доведеться відпрацювати (тип стипендії *assistantship* передбачає роботу з надання допомоги професорові). У Франції отримують стипендії тільки за соціальними показниками (95% усіх стипендіатів) і отримує їх невелика кількість студентів.

У деяких країнах використовують або намагаються запровадити *освітні ваучери* (Австралія, Фінляндія, Нідерланди, Чилі, Швеція) – іменні державні зобов'язання, якими можна розраховуватись лише за власну освіту. Проте на практиці ваучерні схеми трансформуються в бюджетне фінансування ВНЗ за результатами їх роботи, оскільки кошти у ВНЗ поступають від держави, а не від споживачів [3].

На основі проведеного нами дослідження, можна зробити наступні висновки:

1) застаріла модель державного фінансування освіти за рахунок податків призводить до зниження якості освіти. Тому разом із переходом України на систему платного навчання необхідно запроваджувати нові шляхи державної матеріальної підтримки студентів з метою забезпечення принципу доступності освіти, підвищення конкуренції і відповідно якості освіти;

2) невинувато велика кількість вищих навчальних закладів, поява яких спричинена масовістю, комерціалізацією вищої освіти, призводить до зниження якості освітніх послуг, диспропорцій на ринку праці (для порівняння: 2006 року співвідношення кількості населення та закладів вищої освіти 3–4 рівнів акредитації в Україні становило 47,5 млн. та 347 ВНЗ, у Великобританії – 59,7 і 96, Франції – 60 і 78, Італії – 57,8 і 65, Польщі – 38,2 млн. чол. та 11 ВНЗ) [6];

3) підвищення рівня доступності вищої освіти за кордоном досягається шляхом фінансової підтримки соціально вразливих груп та національних меншин, гендерного балансу, а також застосування фінансових механізмів, які забезпечують раціональне використання всіх ресурсів, що надходять у систему вищої освіти та змушують ВНЗ ураховувати потреби ринку праці;

4) три елементи запропонованої англійським вченим Н. Барром моделі державної підтримки студентів – відстрочена змінна оплата (авансова), обумовлені доходом позики та активні заходи щодо розширення доступу освіти (стипендії, гранти) можуть застосовуватись у будь-якій країні, де є можливість утримувати прибутковий податок, а значить і виплати в рахунок погашення студентських позик. Вони являють собою еталон, за яким країни можуть оцінювати напрям майбутньої політики. У державах, що розвиваються, існує проблема розробки параметрів позики, які б відповідали виплатам залежно від доходу, коли існує великий неформальний сектор, а можливості для утримання прибуткового податку обмежені [5].

Для вирішення поставлених проблем необхідно впроваджувати наступні заходи:

- ефективну політику надання студентських кредитів та позик, що забезпечить залучення додаткових ресурсів, посилить конкуренцію між ВНЗ, сприятиме підвищенню якості та перерозподілу коштів від більш до менш забезпечених верств населення, доступності вищої освіти;

- використовуючи позитивний досвід Швеції, необхідне створення спеціального фонду в Україні, який стане джерелом надання студентам фінансової допомоги, позик, кредитів. Процес формування фонду фінансових ресурсів, із якого надається фінансова допомога, можна назвати безперервним, оскільки поточні витрати на фінансову допомогу студентам за такою системою фінансуються за рахунок повернення позик тими, хто вже отримав освіту і працює. Тобто маємо своєрідну солідарну систему допомоги.

Крім того, варто звернути увагу на досвід зарубіжних країн у частині джерел формування кредитних коштів для студентів. У Бразилії, наприклад, такий фонд формується за рахунок відсотків від національної лотереї, у Панамі організація IFARE, яка займається питаннями кредитування студентів, фінансується за рахунок податків від заробітної плати; у Коста-Ріці студентські кредити фінансуються за рахунок п'ятивідсоткового оподаткування прибутку комерційних банків, у Гонконзі – за рахунок податкових надходжень від азартних ігор (кінських забігів) [8].

Література

1. Хофман Х. Г. Новые формы финансирования, гарантирующие равное образование для всех, и развитие системы платного образования / Х. Г. Хофман // Университетское управление. – 2000. – № 4(15). – С. 35–42.

2. Железов Б. В. Организация финансирования высшего образования в странах ОЭСР: основные тенденции и опыт для России / Б. В. Железов, В. С. Вахштайн, Т. А. Мешкова // Финансирование и доступность высшего образования: интернет-конференция, Санкт-Петербург, 10 сент. – 30 окт. 2004 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/179538.html>.

3. Рубинштейн А. Я. Концепция альтернативной реформы высшей школы /

А. Я. Рубинштейн // Финансирование и доступность высшего образования: интернет-конференция, Санкт-Петербург, 10 сент. – 30 окт. 2004 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/179538.html>.

4. Добровольська Л. М. Деякі аспекти державного фінансування вищої освіти / Л. М. Добровольська // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 50–54.

5. Барр Н. Финансирование высшего образования / Н. Барр // Университетское управление. – 2006. – № 3(43). – С. 84–89.

6. Саєнко С. Економічні аспекти сучасної системи вищої освіти: стан і проблеми розвитку / С. Саєнко // Освіта і управління. – 2007. – № 2. – С. 62–72.

7. Кичко І. І. Фінансування освіти в умовах формування соціально орієнтованої економіки / І. І. Кичко // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 53–59.

8. Абанкина И. В. Анализ зарубежного и отечественного опыта образовательного кредитования / И. В. Абанкина, Н. Я. Осовецкая // Экономика образования. – 2006. – № 5. – С. 25–31.

УДК 331.2

Л. В. Павлачик

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

МОТИВАЦІЙНІ ОСНОВИ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

У статті розкрито сутність мотиваційних основ продуктивної зайнятості населення та напрями їх змін у сучасних умовах економічної нестабільності. Визначено напрями посилення мотиваційних механізмів на перспективу.

Ключові слова: мотивація, зайнятість, продуктивність праці, механізм.

Статья посвящена мотивационным основам продуктивной занятости населения и направлениям их совершенствования в условиях экономической нестабильности. Определены направления развития мотивационных механизмов на перспективу.

Ключевые слова: мотивация, занятость, производительность труда, механизм.

The article disclosed the nature of the motivational mechanism of ensure population employment and identified directions of its transformational change.

Keywords: motivation, employment, the productivity of work, mechanism.

У ринкових умовах мотиваційні засади є вихідними в організаційно-економічному механізмі забезпечення зайнятості, оскільки вони ґрунтуються на врахуванні економічних інтересів різних верств населення. Мотивація зайнятості населення у поєднанні з інвестиційно-інноваційними заходами дає змогу досягти економічного зростання, всебічного розвитку людини, задоволення її духовних і матеріальних потреб.

© Л. В. Павлачик, 2009